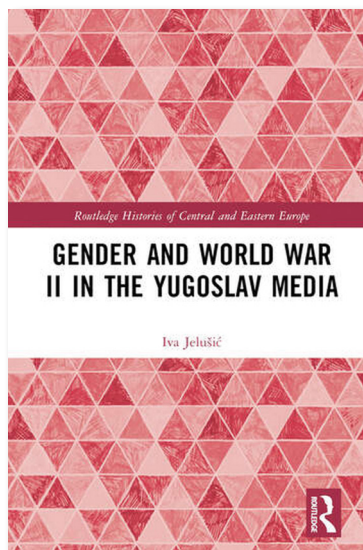

Iva Jelušić, **Gender and World War II in the Yugoslav Media.**

London: Routledge, cop. 2025, 230 str.

Eden od pogostejših sloganov komunističnih aktivistk v Jugoslaviji je, da so si ženske svoje pravice izborile s participacijo v vojni. Ko je govora o ženskah v vojni, se pred nami izriše množica podob: podoba pogumne vojakinje, matere, ki je v vojni izgubila sina, zdravnice ali negovalke, pa tudi skrbnice. Prav s tem raznolikim nizom podob in vprašanjem, ali se je spomin na ta boj za pravice zares ohranil, se sooča avtorica Iva Jelušić v delu *Gender and World War II in the Yugoslav Media* (*Spol in druga svetovna vojna v jugoslovanskih medijih*). Z analizo tega, kako so se v popularnih revijah med letoma 1945 in 1980 spominjali, si predstavljali in tudi zamolčali podobe ženskih partizanskih bork ter, širše, lik »nove ženske«, Jelušić osvetljuje ambivalentne in pogosto protislovne načine, na katere so se socialistični mediji ukvarjali z brezpri-

mernim sodelovanjem žensk v vojni. Knjiga prepričljivo pokaže, da emancipacija žensk v Jugoslaviji ni bila niti enostaven dosežek niti zgodba o neizogibnem nazadovanju, temveč dinamičen in neprekinjen proces, ki so ga enako oblikovale politične direktive, uredniške odločitve in vsakodnevne kulturne prakse.

Iva Jelušić, doktorica primerjalnega zgodovinopisja s Srednjeevropske univerze (Central European University), je knjigo zasnovala na svojem doktorskem delu. Monografija izstopa po izredno natančni analizi revij in bogati metodološki zasnovi. Avtorica združuje arhivsko raziskovanje, dokumentarne vire in spominsko literaturo s podrobnim branjem revij, pri čemer analizira ne le besedilne vsebine, temveč tudi vizualno podobo, retorične strategije in implicitna pričakovanja bralcev. Tako razkriva večplastne in pogosto protislovne načine ustvarjanja in rabe spomina, povezanega s spolnimi vlogami v socialistični Jugoslaviji. Knjiga je razdeljena na tri smiselno zao-krožene dele, ki se med seboj elegantno povezujejo.

V prvem delu avtorica oriše historiat položaja ženske v socialistični Jugoslaviji in lik »nove ženske«, predstavi razvoj jugoslovanskih medijev ter metodološke pristope, uporabljene pri analizi. Osrednje mesto v obravnavi zavzema partizanka, ki je kot simbol vstopa žensk v moško domeno bojevanja utelešala obljubo emancipacije v revolucionarnem trenutku. Vendar Jelušić prepričljivo pokaže, da ženska vojakinja nikoli ni bila enakovredna moškemu borcu. Čeprav je bila njena vloga v povojnih letih slavljenja izpostavljena, je bila hitro ponovno umeščena v tradicionalno paradigmo matere, medicinske sestre ali vestne aktivistke. Ti arhetipi so se prepletali in krepili,

ustvarjajoč repertoar podob, ki so priznavale prispevek žensk k vojni, a hkrati omejevale njihove povojne možnosti.

Jedro knjige predstavljata drugi in tretji del z analizo štirih revij. Drugi del je posvečen dvema hrvaškima ženskima revijama, ki sta bili kljub sočasnemu izhajanju izrazito različni. Revija *Žena u borbi* (*Ženska v boju*), ki so jo ustvarile komunistične aktivistke in urejale vidne članice državne ženske organizacije, je imela pomembno vlogo pri oblikovanju kanona ženske emancipacije neposredno po vojni. Poudarjala je sodelovanje žensk v narodnoosvobodilnem boju kot domoljubno dolžnost in revolucionarni dosežek, a hkrati skrbno oblikovala podobo vojakinje, tako da je njeno junaštvo uravnotežila s pričakovanji skromnosti in predanosti družini. Rezultat je bila paradoksalna figura emancipirane ženske, ki je bila hkrati moderna in tradicionalna, revolucionarna in domača. Ta protislovja nazorno ponazarjajo dvojni značaj socialistične spolne politike, ki je skušala povzdigniti ženske, ne da bi ji resnično uspelo razgraditi uveljavljene hierarhije in odpraviti patriarhalni sistem.

Povsem drugačno mesto v kulturnem spominu je imela modna in življenjska revija *Svijet* (*Svet*). Na prvi pogled zasnovana po vzoru zahodnih modnih revij, polna glamurja in potrošniških podob, je občasno vendarle objavljala prispevke, značilne za državni ženski tisk: poročila o mednarodnem dnevu žensk, obletnicah Antifašistične fronte žensk in portrete posameznih junakinj odporniškega gibanja. Toda ti prispevki so bili prej izjema kot pravilo. Žensk v vojni so se sicer lotevali v dveh kolumnah: prva je bila o ženskah in špijonaži, kjer so bile ženske pogosto prikazane v seksualiziranih vlogah, druga pa je bila rubrika o ulicah, poimenovanih po ženskah, ki bi skoraj bolj sodila v *Ženo u borbi*. Prav ta dvojnost je ključna: s prepletanjem emancipacijskih pripovedi in potrošniškega okvira je *Svijet* odražal kulturno hibridnost jugoslovanskega socializma, ki je združeval ideološke zaveze s težnjo po modernem življenjskem slogu.

Takšna analiza ponuja svež pogled na to, kako so ženske v socialistični Jugoslaviji usklajevale večplastne in pogosto protislovne identitete. Bralke so bile nagovorjene kot dedinje partizanskih junakinj, kot udeleženke socialistične modernizacije in kot sodobne potrošnice. Ta hibridnost je spodbijala staro uveljavljeno predstavo o linearnem nazadovanju emancipacije, ki naj bi doživela vrhunec v prvih povojnih letih: spomin na odpor žensk je ostal, čeprav v preoblikovani, hibridni obliki, ki je odražala položaj Jugoslavije med Vzhodom in Zahodom, socializmom in potrošništvom.

V tretjem delu knjige se avtorica posveti revijama *Arena* in *Start*, ki sta izhajali pri isti založbi kot *Svijet* (*Vjesnik*). *Arena*, družinska ilustrirana tedenska revija s številčnim ženskim bralstvom, je v vsaki številki vključevala zgodovinska besedila in veliko jih je bilo o drugi svetovni vojni. Le majhen del je obravnaval partizanke in ženske, vključene v vojno, pogost pa je bil lik partizanske matere in žene. Ta narativ je poudarjal materinsko vztrajnost in žrtvovanje, kar je sodelovanje žensk prestavilo iz sfere boja v pripoved o družini. Kot primer kolumne lahko uporabimo *To je moj život*, ki je začela izhajati v sedemdesetih. V kolumni o življenjskih zgodbah ljudi je izšlo osem zgodb žensk, ki so bile dejavne v drugi svetovni vojni in so predstavljale raznolike

vloge, od zdravnic, ilegalk do aktivistk. Le ena je bila vojakinja. Ta premik ni v celoti izbrisal pomena žensk, je pa njihove prispevke interpretiral v skladu s tradicionalnimi spolnimi normami.

Start, prva jugoslovanska moška revija, je bil namenjen predvsem spektaklu potrošnje in seksualiziranim podobam. Toda paradoksalno je odpiral prostor za razpravo o emancipaciji, enakosti spolov in celo neofeminizmu, saj je kar precej novih feministk v poznih sedemdesetih in osemdesetih pisalo prav za *Start*. Čeprav partizank v *Startu* skoraj ni bilo, so se teme emancipacije pojavile v povsem novih in presenetljivih kontekstih. Revija je obenem objektivizirala ženske in ponujala forum za razmislek o spolnih normah.

Analizo obeh revij avtorica prepleta z razmislekom o podobnih prispevkih v obeh ženskih revijah in tako jasno pokaže različnost v obravnavi iste tematike. V nekaterih primerih lahko opazujemo celo intervjuje z istimi ženskami, a v zelo različnih kontekstih. Analiza *Arene* in *Starta* je dragocena dopolnitev, saj pokaže, da se kulturni spomin ni oblikoval le v ženskih revijah, temveč je prežemal tudi žanrsko drugačne in komercialne publikacije. S tem Jelušić jasno pokaže, da se pomen partizanske izkušnje žensk ni izgubil, temveč je bil nenehno reinterpreteriran v različnih medijskih kontekstih, pogosto v nasprotnih tonih sentimentalnosti, potrošništva in seksualizacije.

Dosežek knjige ni le v empirični bogatosti, temveč tudi v konceptualni jasnosti. Avtorica revije obravnava hkrati kot besedila in kot kulturne institucije ter pokaže, kako se spomin ustvarja skozi uredniške odločitve, retorične strategije, vizualne podobe in interpretativne prakse bralcev. Razvoj uredniških politik opazuje tudi skozi prizmo političnih sprememb v Jugoslaviji, kar je ključno za razumevanje širše politične slike.

Sklenem lahko, da je knjiga Ive Jelušić pomemben prispevek k raziskovanju kulturnega spomina in spolov v državnem socializmu. Zapleta uveljavljene zgodbe o emancipaciji žensk, poudarja vlogo medijev pri oblikovanju kolektivnega spomina in jugoslovanski primer umešča v regionalno in transnacionalno perspektivo. S tem, ko v ospredje postavlja ženske revije, hkrati pa analizira tudi širši komercialni tisk, avtorica odpira nove poti raziskovanja in jasno pokaže, da je kulturni spomin vedno predmet pogajanj, izpodbijanja in preoblikovanja skozi čas.

Nesa Vrečer